

Carl Boggs

INTELLECTUALS AND THE CRISIS OF MODERNITY

State University of New York Press, Albany, 1993, 216 str.

Razvitat je moguć jedino ukoliko je podnošljiv za biosferu a solidaran za ljude. Preduvjet za to zajedničko je reguliranje »koje će svakom pojedincu jamčiti pravo na težnju za srećom da pri tom egzistencijalno pravo divljih živućih vrsta i budućih generacija ne bude stavljeno u pitanje«. Nasuprot tome, najbogatiji mogu ekološkim ratom pokušati zadržati svoje privilegije nasuprot onima kojima sudbina nije naklonjena. Ekološki rat je počeo i može trajati četrdesetak godina. To je inače vrijeme na koje mnogi autori upozoravaju kao na granicu naših civilizacijskih neodgovornosti. U Riu se otkrilo i ono što je prikrivao rat u Zaljevu.

Zanimljiva je konstatacija o odnosu razvijenih i nerazvijenih, upravo preko jedne usporedbe. Industrijske zemlje, naime, prodaju tehnologiju kao i hibride nerazvijenim zemljama. NGO također upozorava da se razvijeni ponašaju kao da »geni iz divljine, iz tradicionalne kulture, ne koštaju, a geni iz laboratorija moraju biti plaćeni«.

Za promjenu stanja u svijetu, čiji su geopolitički interesi danas postali izraz ekoloških interesa, autor postavlja pitanje: »je li Sjever u položaju dovesti u pitanje svoj razvojni model? Hoće li on prihvatiti da pomogne Jugu u ostvarivanju podnošljivog razvoja?« (117).

Knjiga u bitnim spoznajama ne donosi nešto potpuno novo, ali je interesantna upravo po tome što, ne samo u simboličkom predstavljanju triju gradova kao prostora suvremenih događanja svjetske politike, nego i u njezinoj realnosti, kombinira »klasične« sukobe interesa svjetskih velesila u jednom novom – ekološkom okružju, usmjeravajući naše misli na skor (po mnogima vrlo neizvjesnu) sutrašnjicu u rizičnoj realnosti početka globalnog ekološkog rata za kojeg neki kažu da je to sukob oko posljednjih rezervi. Vrijedi pročitati ovu knjigu.

Ivan Cifrić

Društvena uloga, funkcija i status intelektualaca u modernom društvu jedno je od onih »atraktivnih« analitičkih područja o kojima se rado (i strastveno–apstraktno) debatira a premalo rasuđuje na temelju ozbiljnih socioloških uvida i istraživanja. Boggsova je knjiga pokušaj da se ta diskrepancija premosti i da se »pitanje intelektualaca« problematizira u svjetlu krize modernosti. Ona polazi od zapažanja kako je posljednjih tridesetak godina izrazito poraslo zanimanje za »ulogu popularne kulture i ideologije u društvenim promjenama« te da je to »nužno« moralo dovesti do preispitivanja »fenomena intelektualaca«, osobito u industrijski razvijenim zemljama. To je preispitivanje potaknuto i notornom činjenicom da znanje, informacija i komunikacija tvore »vitalnu sastavnicu struktura moći, klasnih odnosa i svakodnevnog života u modernom društvu« te da je »intelektualni kapital« postao bitnim faktorom razvoja u svim dijelovima svijeta, »od Europe do Japana, od Sjeverne Amerike do Rusije«. Boggsova bi se knjiga mogla odrediti kao sociološka studija o mijenama intelektualnog djelovanja tijekom modernizacije, što znači da ona zahvaća razdoblje od dva stoljeća, ali naglasak stavlja na preobrazbe »intelektualnog kompleksa« posljednjih tridesetak godina.

Knjigu tvori šest poglavlja iz kojih je vrlo lako »otčitati« temeljnu intenciju Boggsove »sociologije intelektualaca«: *Intelektualci, politika i teorija, Predindustrijsko društvo i izvori jakobinizma, Modernost i preobrazba intelektualaca, Intelektualci i marksistička tradicija, Sveučilište, modernost i širenje tehnokratskog diskursa, Kri-za modernosti: tehnokratski, kritički i dru-*

gi intelektualci. Svemu tome autor dodaje i *Epilog* pod naslovom: *Intelektualci i kolaps komunizma*. Boggs inače pripada radikalno-kritičkoj struji američke intelektualne scene i deklarira se kao sljedbenik Alvina Gouldnera, Murraya Bookchina i Russella Jacobya. Za Bookchina kaže da je »nepobitno jedan od najznačajnijih kritičkih mislilaca Sjeverne Amerike« i da je od njega naučio »bitne lekcije o centralnosti ekološke teorije, o nužnosti kolektivnog djelovanja u socijalnim promjenama i o snazi radikalnih vizija«. Odaje priznanje i Gramsciju kao značajnom prethodniku suvremenog sociološkog poimanja intelektualaca.

Boggs drži da se svako sociološko raspravljanje o mijeni intelektualaca mora sučeliti s nizom već uobičajenih pitanja: Koji su glavni tipovi intelektualnog djelovanja i kako se oni mijenjaju tijekom vremena? Koje su glavne političke funkcije intelektualaca (hegemonijske i protuhegemonijske, vladajuće i subverzivne) i kako se te funkcije mijenjaju s rastućom krizom modernosti? Koji je odnos između intelektualaca i socijalnih snaga ili masovnih aktera (uključujući narodne pokrete)? Tvore li intelektualci zasebnu zajednicu interesa i vrijednosti? Jesu li oni sloj, klasa ili nešto treće? U kojim se uvjetima oblikuje kritička i opozicijska inteligencija i ima li to pitanje još nekog smisla u modernim prilikama?

Sažmemo li podrobne odgovore na sva ta pitanja, ostaje konstatacija da su intelektualci uvijek imali bitnu ulogu kako u reprodukciji poretka tako i u borbi za promjenu. Od starogrčkog doba njima je pripadao odlučujući, »prometejski status političkih aktera koji su umjeli formulirati ideologije i diskurse, nadahnjivati oblikovanje širih zajednica i legitimirati sustave vjerovanja za javnu upotrebu. Od Platona do Hobbesa i Lenjina intelektualci su preuzimali funkcije moći u uspostavi i kodificiranju uloga i normi političkog života... Od tradicionalnih religija do prosvjetiteljske racionalnosti, liberalizma i

marksizma, intelektualne su grupe osiguravale vezu između moći i znanja, vladavine i legitimacije, pokreta i ideologije. Ukratko, bile su nezaobilazni povijesni akteri«. Boggs, dakle, daje prednost političkoj ulozi intelektualaca kao »kristalizacijskoj točki« njihova javnog djelovanja.

No gledamo li tu ulogu iz sociološke i povijesne-kritičke perspektive, tada neizbježno dolazimo do zaključka o promjeni samog karaktera »intelektualne funkcije«. S tim u vezi Boggs smatra da valja razlikovati **predmoderni (predindustrijski)** i **moderni** kontekst djelovanja intelektualaca (oblikovanja njihove društvene uloge). U predindustrijskom je društvu prevladavao tip otmjenog, učenog, školnički obrazovanog intelektualca koji je monopolizirao tradicionalne oblike diskursa. Taj je sloj, gledan u klasnim terminima, bio nositelj hegemonijskih ideologija koje su opravdavale aristokratski poredak, monarhiju i crkvu. U doba revolucionarnih previranja krajem 18. i tijekom 19. stoljeća tradicionalni se intelektualac »stapa« (i to je bila ključna veza) s **jakobinskim** oblikom intelektualnosti što ga impostira Francuska revolucija. Taj je oblik intelektualnosti bio odlučujući ne samo u Francuskoj nego i u drugim zemljama (Sjedinjenim Državama, Italiji, Rusiji). Tradicionalna jakobinska inteligencija sastojala se od pisaca, svećenstva, filozofa i umjetnika koji su djelovali slobodno u odnosu na administrativne ili tržišne »sile«. Tvorili su kulturnu elitu koja je bila vođena uzvišenim idealima i koja je sebe predstavljala kao razmjerno nezavisnu od vladajućih grupa i ustanovljenih vrijednosti. Zbog svojih uzvišenih, univerzalnih ideala intelektualci su se smatrali nositeljima civilizacijske misije koja se ne smije miješati s profanim svijetom politike, rada i svakodnevnog života. Njihova je »besklasnost« rezultat uvjerenja da utjelovljuju transcendentne vizije i vrijednosti, odnosno da slobodno i nezavisno zastupaju slobodu, demokraciju, jednakost, nacionalno samoodređenje,

vladavinu prava. Središnje mjesto u »jakobinskoj slici zauzima pojam intelektualca kao prometejskog aktera socijalne preobrazbe ili – nešto rjeđe – kao zgovornika stabilnosti i poretka«. Za »jakobinsku sliku« bitno je to da ona intelektualcima pridaje ključnu ulogu u stvaranju i održavanju ideološke hegemonije »koja može artikulirati i nadahnjivati političku akciju u vrijeme velikih društvenih prevrata«. Intelektualci se pojavljuju kao »teorijski arhitekti« koji mogu nadići granice društvene zbilje i doskočiti nepredvidljivim ćudima »Machiavellieve fortune«. Odatle i potječe uspostava i širenje odnosa između intelektualaca i državnih aparata, spajanje intelektualaca i političara, znanja i moći, vizije i razvoja. Odatle i pojam »avangardnih elita« koje su sposobne »mobilizirati, manipulirati, kontrolirati i legitimirati sredstva društvene promjene«.

Iako je tip jakobinske inteligencije društveno konstituiran u vrijeme Francuske revolucije, on po svom osnovnom značenju »prekriva« mnogo širi »povijesni prostor«. Moguće je, drži Boggs, razlikovati nekoliko vrsta jakobinizma. Klasični je jakobinizam utjelovljen u djelima Platona i Hobbesa. Riječ je o viziji suverenog poretka utemeljenoj na »specijaliziranim oblicima znanja«. Istinsko znanje osigurava okvir za racionalni poredak u kojemu pravda, mir i harmonija zamjenjuju »sveprisutnu anarhiju svojstvenu prirodnom stanju«. Druga je vrsta jakobinizma sadržana u katolicizmu i u njegovoj kalvinističkoj negaciji. Religijski ili teokratski ideal postaje, više ili manje, neodvojivim dijelom političkog diskursa. Treća je vrsta najbliže onome što tradicionalno poznajemo kao »mesijanski nacionalizam«. On ide od Machiavellia preko njemačkog romantizma i talijanskog Risorgimenta (Mazzini) do ruskog »vesternizma« (Hercen), koji je snažno obilježio intelektualni život u 19. stoljeću. U jakobinizmu prosvjetiteljskog razdoblja intelektualci su pojmljeni kao ključna poluga moderni-

zacije. Oni utjelovljuju prosvjetiteljsku etiku koja se temelji na povjerenju u moć znanosti. »Za francuske filozofe osamnaestog stoljeća (Diderota, Voltairea, Helvetiusa i druge) znanstvena revolucija omogućuje promatranje zakona društvenog razvoja koji, jednom spoznati, dovode do čovjekova oslobađanja od tlačenja, otuđenja, praznovjerice i svega onoga što je povezano s religijskim dogmama i konzervativnim ideologijama starog režima.« Inteligencija se, dakle, odlikuje »višim razumijevanjem« društvene zbilje, do kojeg se ne može dospjeti pukim samodjelovanjem masa. Iz te su paradigme mislili Condorcet, Saint Simon, Comte i mnogi drugi. Njezin »tehnokratski elitizam« seže sve do »industrijalizirajućih elita« u zemljama trećega svijeta. Tu je, napokon, i ona vrsta jakobinizma koja intelektualcima daje vrlo ambicioznu (»radikalnu«) ulogu u izvođenju socijalnih promjena. Anticipirajući »potpunu rekonstrukciju« socijalnog poretka, ona je sklona totalitarnoj ideologiji koja je odigrala katastrofalnu ulogu u legitimiranju nekih pokreta i režima 20. stoljeća. U verziju »radikalnog jakobinizma« Boggs, uz dosta interpretativnih nijansi, svrstava Rousseaua, poglavito njegov princip opće volje koji je, kako u vrijeme Francuske revolucije tako i u kasnijim razdobljima, poslužio kao legitimacija za uspostavljanje autoritarnih porredaka. Dakako, uz jakobinizam idu i antijakobinistički odgovori, prije svega na tradiciji E. Burkea i liberalne misli općenito. No antijakobinističko poimanje intelektualaca dolazi do izražaja i u marksističkoj tradiciji koja je inače dosta pridonijela jakobinističkom shvaćanju »društvene uloge uma«. Boggs, s tim u vezi, osobito apostrofira Kautskog, a Gramscijem se posebno bavi kao misliocem koji je otišao najdalje u teorijskoj »dejakobinizaciji« intelektualaca. Uz to autor ipak napominje da ni Gramsci nije do kraja napustio tu paradigmu, o čemu bjelodano svjedoči njegova fascinacija Machiavellievim političkim načelom Vladara.

U kontekstu modernosti (prijelaza iz preindustrijskog u modernizirano društvo) zbiva se bitna preobrazba intelektualaca. Proces modernizacije mijenja njihovu ulogu. Promjene ekonomskih, socijalnih i političkih odnosa, koje prate modernizaciju, »polagano i neizbježno« nagrizaju temelje jakobinističke inteligencije. Dolazi do fragmentacije jakobinizma, koja je, prema Boggsovim uvidima, najočiglednija u talijanskom slučaju. Stoga mu posvećuje osobitu analitičku pozornost, ali se također zadržava i na britanskom primjeru. Ta su mu dva primjera najkarakterističnija za novonastalu razliku između mesijanskih intelektualnih ideala i njihove fragmentacije prema zahtjevima društvene modernizacije.

No bitna promjena u funkciji intelektualaca proizlazi iz činjenice da se modernizirano društvo temelji na pravilima ekonomske racionalnosti, što znači da intelektualci ne mogu više imati ulogu uglednika ili avangarde. Oni postaju specijalizirani, profesionalni djelatnici čija su znanja i umijeća integrirana s administrativnim i poslovnim životom. Dok se prijašnji intelektualni sloj očitovao kao svojevrсни »prvi pokretač«, kao mogući odlučujući akter promjena, nova je inteligencija zahvaćena povijesnim procesom nad kojim više nema nadzor. Ona može značajno uvećati svoje prihode, poboljšati status, čak i moć, ali je njezina »kritičko-preobraziteljska sposobnost definitivno dokinuta«. Pritom je bitno to da moderne institucije apsorbiraju umni rad, ali ne u obliku intelektualne djelatnosti shvaćene u prethodnom povijesnom smislu. Tipična inteligencija modernog industrijaliziranog društva jest **tehnokratska inteligencija**. To je njezino stvarno stanje u tehniziranom i scijentiziranom društvu. Ona takvo društvo proizvodi i reproducira se prema njegovim zahtjevima i potrebama. Mogući su, dakako, i pokušaji »neojakobinizma« (»kvazijakobinizma«), ali oni nemaju strukturalne osnove za održanje. »Herojski oblik intelektualne inicijative u indu-

strijaliziranom sklopu nema više ozbiljne izgleda«. Moderni su intelektualci izgubili svoju »globalnu prometejsku sposobnost« da u skladu s Platonovom vizijom mijenjaju društvo i preobražavaju ljudska bića. Dok je jakobinski tip intelektualaca bio slobodan od ograničenja crkvenog autoriteta, uvriježenih vjerovanja, čak i socijalno-materijalnih zapreka, modernost intelektualcima nameće cijeli niz ograničenja: zahtjevi tehnologije, velike organizacije, norme profesionalizma itd. Najširu skalu ograničenja tvori samo sveučilište koje, u fazi masovnog tehnokratskog obrazovanja, apsorbira sve više intelektualnih funkcija. Utjecaj modernizacije nigdje nije tako očigledan kao u strukturama visokog obrazovanja, gdje je tradicionalni intelektualac (klasični akademski obrazovani građanin, filozof, klerik, literat) zamijenjen tehnokratskim intelektualcem čiji je rad organski povezan s industrijom znanja, ekonomijom, državom i vojskom.

U fazi »krize modernosti«, a to znači u aktualnom povijesnom sklopu, opozicijski se potencijal inteligencije uglavnom kanalizira kroz nove društvene pokrete. Otudeni od središta moći i »sputani u svojoj kreativnosti«, intelektualci osjećaju silnu potrebu za kritičkim dijalogom i demokratskom participacijom, no to je djelovanje istodobno »korumpirano njihovim privilegiranim statusom i elitističkim svjetonazorom«. Prema tome, bez obzira na »procvat« kritičkog mišljenja, intelektualci u doba krize modernosti nemaju više supstancijalne mogućnosti za velike kritičke vizije i radikalne obrate. Zbunjenost i zatečenost inteligencije u trenutku »kolapsa komunizma« najrječitije svjedoči o toj promjeni. »Naslijede epske teorije i apstraktnog racionalizma, koje se proteže od Platona do Lenjina, od (prosvjetiteljskih) filozofa do njihove inkarnacije u suvremenom akademskom marksizmu, živi još jedino kao relikv prošlosti«.